

KAPITEL 8

Diakonen i Svenska kyrkans vigningstjänst

Ninna Edgardh

År 2000 lossades många av de band som sedan reformations-tiden präglat förhållandet mellan kyrka och stat i Sverige. Som ett resultat av de ändrade relationerna antog Svenska kyrkan en egen konstitution i form av en kyrkoordning. Enligt denna omfattar kyrkans vigningstjänst uppdragen biskop, präst och diakon. Svenska kyrkan har med detta steg gått längre än sina närmaste systerkyrkor i fråga om att tydliggöra diakontjänsten inom en gemensam vigningstjänst. När detta skrivs har förändringen varit i kraft i drygt tjugo år, men hur har det egentligen fungerat? Vad har visat sig skava i förhållande till nedärvda mönster? Vad har visat sig nytt och konstruktivt? Med detta kapitel vill jag ge en lägesbeskrivning av diakonens nuvarande ställning i vigningstjänsten i Svenska kyrkan.

Jag kommer i kapitlet att växla mellan att tala om diakonat och

diakontjänst.¹ Mitt fokus ligger på uppdraget som diakon, men även diakoni dras ibland in i diskussionen. Analysen summeras i en diskussion om på vilket sätt nuläget i fråga om diakonatet uppfordrar kyrkan till ytterligare tydliggöranden av vignings-tjänstens utformning.²

Ett återuppväckt intresse

Frågor om diakoni och diakontjänst har mött ett växande intresse i många kyrkor under andra halvan av 1900-talet och början av 2000-talet.³ Den romersk-katolska kyrkan har, liksom den engelska kyrkan, sedan länge ett genomgångsdiakoniat, som ett steg på vägen till att bli präst. Båda kyrkorna öppnade dock under 1900-talets andra hälft för ett kompletterande permanent diakonat.⁴ I båda kyrkorna har den permanenta diakontjänsten relaterats till diskussioner om kvinnors möjlighet att inneha kyrkliga ämbeten. I den engelska kyrkan blev det permanenta diakonatet, genom att det öppnades för kvinnor, ett steg på vägen till att ge kvinnor möjlighet att bli präster.⁵ Romersk-katolska kyrkan reserverar än så länge ämbetet i sin helhet för män, men utforskar de historiska och teologiska förutsättningarna för att öppna diakonatet för kvinnor.⁶

Kyrkor i luthersk tradition har i likhet med Svenska kyrkan historiskt fokuserat på prästämbetet, som i hög grad förstås

1 Diakoniat har brukats i den svenska diskussion som jag refererar till. Se Brodd 1992; André 1994. Uttrycket diakontjänst stämmer dock bättre med intentionen att hålla samman uppdragen biskop, präst och diakon som olika uppdrag inom en och samma vigningstjänst.

2 Om behovet av ett fördjupat teologiskt arbete med diakonatet inom Svenska kyrkan, se Christiansson Drake & Inghammar 2023.

3 Latvus 2017, s. 96.

4 Hall 1991; Fjordevik 1998; McKnight 2001.

5 Young 2015.

6 Zagano (red.) 2016.

som ett predikoämbete. Reformatorerna ville komma ifrån den romerska gradindelningen av ämbetet, och särskilt de biskopliga privilegierna. Därför betonade de ämbetets enhet och Ordets primat. I förlängningen försvann därmed diakonatet i dess medeltida form i Sverige.⁷ De karitativa uppgifter som tidigare i hög grad upprätthölls av klosterordnarna integrerades med prästämbetet. Prästen kom att i socknen ha ett särskilt ansvar för fattigvården. Spår av detta levde kvar i vigningsordningen i 1942 års kyrkohandbok, där prästkandidaten lovar att ”bära kristlig omvårdnad om de fattiga, sjuka och värlösa”.⁸ Eftersom präster efter reformationen tilläts vara gifta kom dock många omsorgsplikter att i praktiken åvila prästfrun.⁹

Från 1800-talet fick Sverige diakonissor genom fristående kristna sällskap, som grundade diakonalt inriktade moderhus. Under 1900-talet knöts närmare band mellan dessa och Svenska kyrkan. Former för upptagning, invigning och så småningom kyrklig vigning av diakonissor och diakoner utvecklades. Med 1987 års kyrkohandbok (HB 1987) togs ett viktigt steg i att skapa en enhetlig ordning för vigning av diakonissor och diakoner, parallell med ordningen för vigning till präst och biskop.¹⁰

Med biskopsbrevet *Biskop, präst och diakon i Svenska kyrkan* (1990) satte biskoparna tanken på pränt om ett gemensamt ämbete med tre olika uppdrag.¹¹ Genom regleringen i den nya kyrkoordningen 1999 förverkligades detta. Ordet ämbete byttes också mot vigningstjänst, även om kyrkoordningen gör tydligt att det är samma sak som avses.¹² Formellt sägs de olika delarna av vigningstjänsten vara ”likvärdiga uttryck för evangeliets fullhet

7 Askmark 1949, särskilt s. 237–239. Se också Andréén 1994, s. 12–34.

8 *Den svenska kyrkohandboken* 1942, s. 351.

9 Lagerlöf Nilsson & Meurling (red.) 2015.

10 Inghammar 2005.

11 Biskopsmötet 1990.

12 Svenska kyrkan 2023b, Inledning till Andra avdelningen respektive Inledning till Sjunde avdelningen.

och kyrkans sändning utifrån evangeliet”.¹³ Hösten 2023 antog kyrkomötet en andra del av handboken, med vigningsordningar för den treledade vigningstjänsten. Denna handbok ersätter år 2024 de tidigare gällande vigningsordningarna från 1987. I denna handbok är för första gången gemensam präst- och diakonvigning norm, vilket är ett tydligt tecken på att uppdragen likställs på det sätt som kyrkoordningen stadgar.¹⁴

Diakoner i lutherska systerkyrkor

Svenska kyrkan är inte den enda lutherska kyrka som sökt tydliggöra en diakonal tjänst i kyrkans organisation och ämbetsstruktur, men har formellt gått längre än de flesta och valt en delvis annan väg än de närmaste systerkyrkorna.¹⁵

Går vi till våra närmaste grannländer kan vi konstatera att varje församling i den Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland ska ha en anställd diakon.¹⁶ Diakonalt arbete har en central roll i kyrkan, och 2015 fanns 1 353 ”diakonimedarbetare” i kyrklig tjänst, att jämföra med 2 123 församlingspräster.¹⁷ Förslag om ett med prästämbetet tydligare integrerat diakonat har flera gånger kommit på kyrkomötets bord, men avvisats.¹⁸ Biskopsmötet har trots detta sökt att införa enhetliga regler för vigning enligt en ordning som är föreskriven i gällande kyrkohandbok.¹⁹ Finlands evangelisk-lutherska kyrka har alltså en vigningsordning för diakoner, och de diakonala tjänsterna är reglerade, men diakonater är däremot inte formellt integrerat i ett treledat ämbete.

I Den norske kirke finns också diakoner. Numera krävs en

13 Svenska kyrkan 2023b, 25 kap.

14 *Kyrkohandbok för Svenska kyrkan del II* 2023.

15 Pädam 2011; Eckerdal 2017.

16 *Kyrkoordning för Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland*, 8 kap. 1 §.

17 Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland 2017, s. 120.

18 E-post från Mikko Malkavaara, 13 mars 2023. Hos författaren.

19 Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland 2021.

masterexamen med inriktning mot diakoni för att bli diakon, vilket betyder att utbildningskraven är högre än i Sverige.²⁰ Den norske kirke har värnat starkt om det speciella med prästämbetet jämfört med andra uppdrag. Prästerna ”ordineras” till kyrklig tjänst, till skillnad från diakoner, kantorer och kateketer som alla ”vigslas”. I ett pågående revisionsarbete av vigningsordningarna har biskopsmötet dock uttalat att ”Det er teologisk ikke noen prinsipiell forskjell mellom vigsling og ordinasjon. Bispemøtet vil derfor bruke begrepet vigsling til prest, diakon, kateket og kantor.”²¹ Jämfört med Svenska kyrkan har alltså norska diakoner utbildningsmässigt en stark ställning, men formellt en svagare, och ämbetet är mer otydligt genom att även kateketer och kantorer vigs till tjänst.

Diakoni och diakonat har efter hand fått en stärkt ställning även inom Lutherska världsförbundet (LVF).²² En global överläggning i Sydafrika år 2002 med temat ”Prophetic Diakonia: For the Healing of the World” konstaterade att ”Diakonia is central to what it means to be the church. As a core component of the gospel, diakonia is not an option but an essential part of discipleship”.²³ Likaså sägs att den diakonala tjänsten ”should be fully integrated into the church’s ordained, consecrated and commissioned ministries, as a reflection of the fundamental significance of diakonia for the being of the church”.²⁴ Detta var dock långt ifrån realiserat i merparten av medlemskyrkorna i början av 2000-talet. En enkät från 2004 till kyrkor inom LVF

20 Den norske kirke. Kirkerådet 10 februari 2021. Tjenesteordning med kvalifikasjonskrav for diakoner.

21 Den norske kirke 2023.

22 Lutherska världsförbundet 2015.

23 Boettcher (red.) 2003, s. 6.

24 Boettcher (red.) 2003, s. 9.

visar exempelvis att endast en av de svarande kyrkorna hade givit diakonatet en liknande ställning som prästämbetet.²⁵

Ekumeniska drivkrafter för diakonatet

Den ekumeniska process som ledde fram till dokumentet *Dop, nattvard, ämbete*, antaget av Kyrkornas världsråds *Faith and Order*-kommission 1982, har varit en pådrivande faktor i den ekumeniska diskussionen om diakonatet.²⁶ Det så kallade BEM-dokumentet (*Baptism, Eucharist and Ministry*) laborerar med en förståelse av kyrkans ämbete som treledat, genom uppdragen biskop, präst och diakon. Diakoner beskrivs i dokumentet representera kyrkans kallelse att vara tjänare i världen och exemplifiera sambandet mellan gudstjänst och tjänande i kyrkans liv. Samtidigt konstaterar dokumentet att olikheter mellan kyrkornas praxis visar på en betydande osäkerhet om behovet av diakoner, liksom om deras status och funktion.²⁷

Likaså har processen kring Borgågemenskapen och Borgåöverenskommelsen (1992) mellan ett antal lutherska och anglikanska kyrkor aktualiserat frågor om diakonatet, som blivit föremål för ett flertal konsultationer.²⁸ Överenskommelsen har kyrkornas apostolicitet i fokus. Kyrkans ämbete omtalas som ett, men med olika uppgifter som kommer till uttryck i dess struktur. En treledad sådan med biskop, präst och diakon beskrivs som ett mönster från fornkyrkans tid.²⁹

25 Enkäten besvarades av 23 av LVF:s ca 140 medlemskyrkor och visar på en mycket stor bredd i utformningen av tjänster för diakoni, från inga alls till, undantagsvis, en utformning som liknar prästtjänsten. Boettcher (red.) 2006, s. 12–14.

26 *Dop, nattvard, ämbete* 1994 (1983).

27 *Dop, nattvard, ämbete* 1994 (1983), s. 43.

28 Den första ägde rum i London 25–27 januari 2006, den andra i Oslo 27–30 april 2009, den tredje i Dublin 15–18 april 2013.

29 *Borgåöverenskommelsen* 1993.

Diakonaten som återbruk

Åberopandet av biblisk eller fornkylrklig auktoritet i diskussionen om diakonaten har efter hand komplicerats genom resultaten av den australiensiske bibelvetaren John N. Collins forskning, som ifrågasätter den bibliska grunden för den moderna användningen av orden diakoni och diakonat.³⁰ Collins huvudtes är att de bibliska ord som bildats från den grekiska ordstammen diak- (*diakonein*, *diakonos* och *diakonia*) missförstods, när de på 1800-talet började användas på tyska inom den då framväxande nordeuropeiska diakonala rörelsen. Diakoni kom där att användas som beteckning på diakonissornas ödmjuka tjänande, uttryckt i barmhärtighetsgärningar, vilket är bakgrunden till den betydelse vi idag lägger i orden diakon och diakoni i Sverige.

Collins menar att ordens breda bibliska grundbetydelse snarare handlar om att vara förmedlare (*go-between*) och att i ett heligt sammanhang utföra något på någon annans uppdrag.³¹ I evangelierna används orden oftast i sammanhang som har med tjänande vid bordet att göra. Däremot har de inte någon klang av vad vi på svenska skulle kalla att ”passa upp” och är inte koplade till låg rang, som de var i det tyska sammanhanget. Efter hand har Collins ytterligare radikaliserat sina slutsatser genom att hävda att diakoni-orden i Nya testamentet inte över huvud taget refererar till några specifikt social-karitativa handlingar eller funktionärer.

Den finske bibelforskaren Kari Latvus har granskat diskussionen om Collins resultat och finner hans slutsatser väl belagda. Samtidigt konstaterar Latvus att medmänsklig omsorg i tidiga kristna sammanhang betraktades som en kristen kallelse, även om den inte betecknades som diakoni eller var ett särskilt ansvar för någon specifik grupp inom gemenskapen. Risken är, menar

30 Collins 1990; Collins 2002.

31 Se Stenström i denna antologi, kapitel 1.

han, att argumenten för diakoni och diakonat byggs på tanken att återupprätta en svunnen guldålder, som egentligen inte existerat.³² Latvus menar däremot att ordet ”diakoni” kan brukas för medmänsklig omsorg, så som sker i den ekumeniska rörelsen idag, men då förutsatt att det betraktas som ett ”återbrukat ord med ny mening”.³³

Latvus resonemang är en viktig utgångspunkt för min diskussion nedan. Diakonater i Svenska kyrkan som del av ett treledat ämbete kan mot bakgrund av dagens kunskapsläge knappast byggas på argument om en återgång till en ursprunglig ordning, utan bör snarare ses som en utveckling av en ny form, förankrad i det bibliska och kyrkliga arvet, men också anpassad till att svara mot nya kyrkliga och samhälleliga förhållanden. Denna hållning stämmer också väl med den grundsyn på ämbetet som uttryckts i olika lutherska sammanhang.³⁴

Viktiga byggstenar för utformningen av diakoni och diakonat finns också att hämta i nyare forskning om reformationstiden. Luther var själv tidigt inne på att diakonater, utifrån vad han antog var en biblisk förebild, skulle kunna fungera som en tjänst med särskilt fokus på de fattiga och utsatta. Efter hand utvecklades snarare inom den tidiga tyska lutherska kyrkan ett kollektivt ansvar för fattigvården, som bland annat tog sig uttryck i utvecklingen av en gemensam fattigvårdskassa. Historiker ser i detta rötterna till den starka nordeuropeiska betoningen av ett socialt samhällsansvar, grundat i kristna värderingar. Detta ansvar utmanas idag på ett sätt som många menar kräver kyrkornas respons.³⁵

32 Latvus 2017, s. 29.

33 Latvus 2017, s. 98. Min översättning.

34 Andréén 1994, s. 34. Jfr Boettcher (red.) 2006, s. 19.

35 Torvend 2008; Lindberg & Wee (red.) 2016.

Diakonaten och kyrkan som välfärdsaktör

Den moderna diakonin i de lutherskt präglade nordeuropeiska länderna växte fram från mitten av 1800-talet mot bakgrund av de sociala problem som följde av industrialisering och urbanisering. Efter hand blev idén om folkhemmet en svensk modell för att gestalta samhällets solidariska ansvar för välfärden. Idag pekar såväl forskare som civilsamhällets aktörer på att en ny tid är här. Stadsmissionernas så kallade fattigdomsrapporter talar om ett välfärdssamhälle i förändring, där hålen i samhällets skyddsnät blir allt större.³⁶

Samtidigt som kyrkorna internt fört diskussioner om diakontjänstens utformning har en ny samhällelig efterfrågan på kyrkornas omsorgsinsatser inom ramen för civilsamhället växt fram. Det gäller i Sverige, men också i övriga Europa.³⁷ Kristet motiverad social omsorg bedrivs i Sverige på 2000-talet av ett flertal aktörer. Diakonin har både diversifierats och professionaliserats och Svenska kyrkans församlingar agerar sida vid sida med exempelvis Ekumeniakyrkan, Frälsningsarmén och många pingstkyrkor. De diakonala moderhusen har efter hand ombildats till privata välfärdsaktörer med medmänsklighet på kristen värdegrund som affärsidé. Ytterligare en professionaliserad aktör är Sveriges Stadsmissioner.

I spåren av samhällsförändringarna har utredningar och forskningsrapporter om en förändrad roll i välfärden för Svenska kyrkan publicerats i en strid ström.³⁸ Grundfrågan är vad kyrkan *kan* och *bör* göra i den situation som råder. Tre diakoner spetsar till frågan i en debattartikel i *Kyrkans Tidning* med rubriken ”Ska Svenska kyrkan bli en välgörenhetsorganisation?” Diakonin

36 Sveriges Stadsmissioner 2022.

37 Edgardh 2019; Bäckström et al. (red.) 2010; Bäckström et al. (red.) 2011.

38 Bäckström 2001; Svenska kyrkan 2009; Svenska kyrkan 2013a; Svenska kyrkans forskningsenhet 2022; Bäckström (red.) 2014; Linde 2016.

varken kan eller ska ersätta samhällets brister, anser diakonerna, samtidigt som de vädjar till biskoparna om tydligare vägledning:

Vi uppmantrar alla att stämma in i den profetiska rösten med krav på ett samhälle som är en garant för en social välfärd – där diakonin kan vara ett komplement och inte en ersättning. Och vi ber biskopsmötet om vägledning i den nya roll som vi diakoner nu står i där vi mer och mer arbetar med välgörenhet i våra församlingar för att människor ska överleva. Vad är diakoners och diakonins uppdrag i dagens nya Sverige?³⁹

Diakonatet i biskopsmötet

Vilken är då diakonens ställning i Svenska kyrkan idag? För att besvara frågan börjar jag hos biskoparna, som sedan år 2000 formulerat sig om vigningstjänsten och särskilt diakonens uppdrag genom biskopsbrev *Kallad till diakon och präst i Svenska kyrkan* (2014) och *Ett biskopsbrev om diakoni* (2015).

Ett biskopsbrev om diakoni beskriver att diakoni uttrycker kristen tro genom kärlek, omsorg och solidaritet med medmänniskor och hela skapelsen och att detta är något grundläggande för den kristna kyrkan. Utgångspunkten tas i dopet. Diakoni beskrivs som något den kristna är döpt in i, som ett Guds svar på den nöd som skadat skapelsen.⁴⁰ I fråga om vigningstjänsten understryker biskoparna att dess olika uppdrag definieras av var de har sin tyngdpunkt, inte av vad som särskiljer dem eller hur de avgränsas, såsom det ibland framstår i debatten.⁴¹

Kallad till diakon och präst i Svenska kyrkan är en uppföljning till biskopsbrevet om ämbetet från 1990. Utgångspunkten tas i dopet, som den grundläggande kallelsen. Vigningstjänsten

39 Ahlqvist et al. 2022.

40 Biskopsmötet 2015, s. 8, 11, 21.

41 Biskopsmötet 2015, s. 47, 49.